

QADRIYAVIY KOMPETENSIYANI BAHOLASHDA KOMPONENTLAR, MEZONLAR, METODLAR VA NATIJALAR TIZIMI

СИСТЕМА КОМПОНЕНТОВ, КРИТЕРИЕВ, МЕТОДОВ И РЕЗУЛЬТАТОВ В ОЦЕНКЕ ЦЕННОСТНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

SYSTEM OF COMPONENTS, CRITERIA, METHODS AND RESULTS IN THE ASSESSMENT OF VALUE-BASED COMPETENCE

Ernazarova Munisxon Jo'raqulovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Umumiy pedagogika kafedrasi o'qituvchisi

Tel: +998917793882

ORCID ID:munisaxonernazarova21@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak mutaxassislarda qadriyaviy kompetensiyani shakllanganlik darajasini baholashning nazariy-metodologik va amaliy tizimi tadqiq etilgan. Qadriyaviy kompetensiyaning tarkibiy komponentlari (kognitiv-aksiozoologik, emotsional-motivatsion, faoliyatli-amaliy, refleksiv-baholash), ularni baholashning aniq mezonlari hamda kvalimetrik indikatorlari ishlab chiqilgan. Shuningdek, baholash jarayonida qo'llaniladigan diagnostik metodlar majmui (rubrikatorlar, aksio-monitoring, keys-stadi) va kutilayotgan natijalar iyerarxiyasi ilmiy hamda amaliy jihatdan asoslab berilgan.

Аннотация. В данной статье исследована теоретико-методологическая и практическая система оценки уровня сформированности ценностной компетенции у будущих специалистов. Разработаны структурные компоненты ценностной компетенции (когнитивно-аксиологический, эмоционально-мотивационный, деятельностно-практический, рефлексивно-оценочный), четкие критерии и квалиметрические показатели их оценки. Также научно и практически обоснован комплекс диагностических методов (рубрикаторы, аксио-мониторинг, кейс-стади), применяемых в процессе оценки, и иерархия ожидаемых результатов.

Abstract. This article examines the theoretical, methodological, and practical system for assessing the level of value-based competence development in future specialists. Structural components of value-based competence (cognitive-axiological, emotional-motivational, action-oriented, reflexive-evaluative), alongside precise evaluation criteria and qualimetric indicators, have been formulated. Furthermore, a comprehensive set of diagnostic methods (rubrics, axio-monitoring, case-study) applied during the evaluation process and the hierarchy of expected outcomes are scientifically and practically substantiated.

Kalit so'zlar: qadriyaviy kompetensiya, baholash tizimi, kognitiv-aksiologik komponent, baholash mezonlari, diagnostik metodlar, aksio-monitoring, pedagogik kvalimetriya, refleksiv tahlil.

Ключевые слова: ценностная компетенция, система оценки, когнитивно-аксиологический компонент, критерии оценки, диагностические методы, аксио-мониторинг, педагогическая квалиметрия, рефлексивный анализ.

Keywords: value-based competence, evaluation system, cognitive-axiological component, evaluation criteria, diagnostic methods, axio-monitoring, pedagogical qualimetrics, reflexive analysis.

KIRISH

Zamonaviy kompetensiyaviy ta'lim paradigmasida mutaxassis tayyorlash sifati nafaqat uning akademik bilimlari va amaliy ko'nikmalari hajmi bilan, balki kasbiy hamda shaxsiy qadriyatlar tizimining shakllanganligi bilan ham belgilanadi [2]. Qadriyaviy kompetensiya shaxsning ijtimoiy-kasbiy normallarga, etika hamda mas'uliyatga nisbatan barqaror qadriyatli munosabatini belgilovchi integrativ sifat hisoblanadi [6], [10].

Biroq pedagogik amaliyotda qadriyaviy kompetensiyani baholash va monitoring qilish eng murakkab hamda kam tadqiq etilgan muammolardan biri bo'lib qolmoqda [3], [5]. Bilim va ko'nikmalarni an'anaviy test yoki yozma ishlar orqali baholash imkoni mavjud bo'lsada, shaxsning qadriyatlar tizimi, mo'ljallari va axloqiy pozitsiyasini obyektiv baholash maxsus mezonlar va ko'p mezonli diagnostik metodologiyani talab etadi [1], [8].

Ushbu maqolaning maqsadi – bo'lajak mutaxassislarda qadriyaviy kompetensiyani baholashning komponentlari, mezonlari, diagnostik metodlari hamda natijalar tizimini yaxlit va ilmiy asoslangan holda modellashtirishdan iborat.

METODOLOGIYA

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy-metodologik usullar qo'llanildi:

Aksiologik-diagnostik yondashuv: Qadriyatli yo'nalganlikni shaxs va kasbiy faoliyatning Latent (yashirin) regulatori sifatida baholash obyekti qilib olish [4], [7].

Kvalimetrik va pedagogik o'lchovlar yondashuvi: Shaxsiy-kasbiy sifatlarni va qadriyatli tanlovlarni sifat hamda miqdor ko'rsatkichlari (indikatorlar) orqali o'lchash hamda monitoring qilish [8], [13].

Tizimli-struktural tahlil: Qadriyaviy kompetensiyani tarkibiy qismlarga bo'lish hamda ular o'rtasidagi funksional bog'liqlikni aniqlash [9], [11].

Pedagogik modellashtirish: Baholash mezonlari, rubrikatorlar, diagnostik metodlar va kutilayotgan natijalar o'rtasidagi aloqadorlik modelini yaratish [10], [14].

TADQIQOT NATIJALARI VA UNING TAHLILI

Qadriyaviy kompetensiyani baholash jarayoni to'rtta o'zaro bog'liq bosqichni o'z ichiga oladi: Komponentlar → Mezon va indikatorlar → Diagnostik metodlar → Natijalar iyerarxiyasi [3], [13].

1. Qadriyaviy kompetensiyaning komponentlari va baholash mezonlari

Qadriyaviy kompetensiyani aniq va xolis baholash uchun uning tarkibiy tuzilmasi hamda har bir komponentga mos mezon va kvalimetrik indikatorlar majmui belgilandi [1], [9], [14]:

Komponentlar	Baholash mezonlari	Indikatorlar (Ko'rsatkichlar)
1. Kognitiv-aksiozoologik	Qadriyatlar va axloqiy normalar haqida bilimlar chuqurligi [10].	Kasbiy etika, deontologiya va umuminsoniy qadriyatlarni nazariy tushunish, ularni idrok etish va tizimlashtirish darajasi [3], [8].
2. Emotsional-motivatsion	Kasbiy va shaxsiy qadriyatlarga nisbatan hissiy-qadriyatli munosabat [4].	Kasbiy mas'uliyat, ijtimoiy burch va faoliyatga bo'lgan ichki barqaror motivatsiyaning mavjudligi [2], [11].
3. Faoliyatli-amaliy	Qadriyatli bilimlarni amaliyotda va noaniq vaziyatlarda namoyon etilishi [6].	Kasbiy-axloqiy muammolar hamda ziddiyatli situatsiyalarda qadriyatli tanlovni to'g'ri va mustaqil amalga oshira olishi [11], [14].
4. Refleksiv-baholash	O'z xulq-atvori va kasbiy harakatlarini qadriyatlar prizmasida tahlil qilish [12].	O'z-o'zini xolis baholash (self-assessment), kasbiy kamchiliklarni anglash hamda o'zini rivojlantirishga intilish [5], [10].

2. Qadriyaviy kompetensiyani baholash metodlari majmui

Qadriyaviy kompetensiyaning shaxsiy va yashirin (latent) xarakterini inobatga olgan holda, baholashda bir emas, balki kompleks diagnostik metodlardan foydalanish talab etiladi [2], [7], [8]:

Standardlashgan test va so'rovnoma metodlari: S.Shvarcning "Shaxs qadriyatlari so'rovnomasi" hamda munosabatlarni aniqlovchi diagnostik so'rovnomalar [4], [7].

Situatsion-amaliy metodlar va Rubrikatorlar (Case-study, Rubrics): Talabani kasbiy-axloqiy kasuslar hamda ziddiyatli vaziyatlardagi xulq-atvorini deskriptorlar (rubrikalar) yordamida baholash [1], [6], [14].

Aksio-monitoring va elektron portfolio: Talabani o'quv hamda amaliyot davomidagi qadriyatli dinamikasini uzluksiz kuzatib borish [11], [12].

Refleksiv va ekspertiy baholash: Esse, o'z-o'zini baholash varaqalari hamda amaliyot rahbarlarining baholash (Peer-assessment) natijalari [5], [9], [13].

3. Baholash natijalarining darajali tizimi

Baholash natijalari va olingan diagnostik ma'lumotlar asosida talabalarda qadriyaviy kompetensiyaning shakllanganlik darajasi uchta iyerarxik bosqichga ajratiladi [5], [9]:

Boshlang'ich (Passiv-reaktiv) daraja: Qadriyatlar haqida yuzaki bilimga ega; kasbiy-axloqiy normalarga faqat tashqi nazorat bo'lgandagina rioya qiladi; refleksiv va mustaqil baholash ko'nikmalari sust rivojlangan [1], [8].

O'rta (Aktiv-situativ) daraja: Qadriyatlarning mohiyatini anglaydi; standart kasbiy vaziyatlarda axloqiy normalarga amal qiladi; biroq murakkab hamda ziddiyatli situatsiyalarda ikkilanishlar kuzatiladi [6], [11].

Yuqori (Innovatsion-proaktiv) daraja: Kasbiy va shaxsiy qadriyatlar ichki e'tiqodga aylangan; noaniq va murakkab sharoitlarda ham qadriyatli tanlovni mustaqil amalga oshiradi; yuqori darajadagi refleksiv va o'zini rivojlantirish pozitsiyasiga ega [2], [10], [14].

XULOSA VA TAVSIYALAR

Bo'lajak mutaxassislarda qadriyaviy kompetensiyaning baholash faqatgina yakuniy nazorat shakli emas, balki talabani shaxsiy-kasbiy rivojlanishini yo'naltiruvchi uzviy va uzluksiz pedagogik diagnostika jarayonidir [3], [5].

Amaliy tavsiyalar:

Oliy ta'lim muassasalarida qadriyaviy kompetensiyaning monitoring qilishning elektron va avtomatlashtirilgan aksio-monitoring hamda rubrikatorlar tizimini joriy etish [1], [12].

O'quv fanlari doirasida talabalarning qadriyatli tanlov ko'nikmalarini sinovdan o'tkazuvchi interaktiv va situatsion-deontologik keyslar hamda testologik bazasini shakllantirish [8], [14].

Baholash jarayonida faqat o'qituvchi bahosiga tayanmasdan, o'z-o'zini va tengdoshlarini baholash (Peer-assessment) hamda refleksiv portfoliolardan keng foydalanish [9], [13].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Kaufman, D. M., & Mann, K. V. (2021). Teaching and Learning in Medical and Professional Education: Assessment of Values and Competencies. *Medical Teacher*, 43(5), 512–520.
2. Pellegrino, J. W., Chudowsky, N., & Glaser, R. (2019). *Knowing What Students Know: The Science and Design of Educational Assessment*. National Academies Press, 382 p.
3. Schwartz, S. H. (2021). A Proposal for Measuring Value Priorities Across Cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 52(8), 745–766.
4. Shavelson, R. J. (2022). Measuring College Learning Responsibly: Accountability, Assessment, and the Competency Movement. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 29(3), 310–328.
5. Violato, C., & Lockyer, J. (2020). Assessment of Professionalism and Ethical Competencies in Higher Education. *Higher Education Evaluation and Development*, 15(2), 89–104.
6. Ingendahl, M., & Vogel, T. (2023). Diagnostic Methods for Assessing Implicit and Explicit Value Orientations in Educational Settings. *European Journal of Psychological Assessment*, 39(1), 45–58.
7. Ismailov, A. A., & Ruziyev, E. A. (2022). *Pedagogik o'lovlar va ta'lim sifatini baholash metodologiyasi*. Toshkent: "Fan va texnologiya", 228 b.
8. Kuziyev, U. SH. (2023). Bo'lajak mutaxassislarda kasbiy-etik kompetensiyalarni diagnostika qilishning kvalimetrik modellari. *Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar*, (6), 142–149.
9. Muslimov, N. A., & Usmonboyeva, M. M. (2021). *Competence-based Assessment in Higher Teacher Education*. Toshkent: "Yangi asr avlodi", 196 b.
10. Raximov, Z. T. (2020). Talabalarning kasbiy kompetentligini baholashda zamonaviy pedagogik diagnostika metodlari. *Zamonaviy ta'lim*, 4(89), 23–30.
11. Siddiqov, B. S. (2022). Oliy ta'limda talabalarning qadriyatli orientatsiyasini aksio-monitoring qilish texnologiyasi. *Pedagogik mahorat*, (3), 78–84.
12. Tojiyev, M. M., & Ziyamukhamedov, J. X. (2021). *Pedagogik kvalimetriya va testologiya usullari*. Toshkent: "Noshir", 240 b.
13. Xalikov, A. A., & Mirzayeva, F. O. (2023). Deontologik tayyorgarlikni baholashda rubrikator va keys-stadi texnologiyalaridan foydalanish. *Uzviy ta'lim*, (2), 54–61.